STRATEGII DE PROMOVARE A CULTURII ROMÂNE. SCRIITORI DIPLOMAŢI ÎN SPAŢIUL LUSITAN

Laura BĂDESCU

O privire sintetică asupra parcursului istoric al diplomaţiei române[1] a remarcat în cadrul fiecărei generaţii prezenţa umaniştilor, fie ei scriitori, critici sau poeţi. Prejudecăţile autohtone asupra scriitorului-diplomat nu s-au întemeiat pe profilul unui Milescu sau Antioh Cantemir, ci sunt de dată relativ recentă, descinzând din modelul Alecsandri, mai puţin Ghica sau Kogălniceanu[2]. Dominanta wilsoniană a diplomaţiei noastre s-a afirmat târziu, abia în perioada interbelică şi, poate tocmai de aceea, înflăcărarea şi diletantismul paşoptist, ca şi trăsăturile byroniene ale generaţiei de diplomaţi din perioada principatelor unite au fost asociate mai mereu scriitorilor diplomaţi. Clişeul acesta a fost perpetuat până spre primele decenii ale secolului XX, când diplomaţia românească a adunat laolaltă nume sonore ale culturii române, precum Mircea Eliade, Al. Duiliu Zamfirescu, Lucian Blaga, Aron Cotruş, Eugen Ionescu, Nicolae Petraşcu ş.a.

După 1989, conduita europeană de susţinere a politicilor culturale[3] a înlesnit promovarea în posturi diplomatice a unor personalităţi cunoscute în mediile universitare sau artistice: Vlad Alexandrescu, Mihai Zamfir, Gabriel Gafiţa, Emil Ghiţulescu, Maria Sipoş, Grete Tartler ş.a.

1. Istoricul relaţiilor diplomatice româno-portugheze a reţinut prezenţa la Lisabona a unor ambasadori proveniţi din mediul cultural: Alexandru Duiliu Zamfirescu (1938), Lucian Blaga (1938-1939), Mihai Zamfir (1997-2001), Teodor Baconsky (2002-2005), Gabriel Gafiţa (2006-2009). Tot în cadrul misiunii diplomatice de la Lisabona Mircea Eliade a ocupat modesta funcţie de ataşat cultural (1941-1945). Fără îndoială, el a avut cea mai bogată activitate publicistică şi editorială în spaţiul portughez.

---

[1]Baconsky 2007a: 29-34.

[2]Vezi în acest sens Baconsky 2007a: 32-33.

[3]Astăzi, diplomaţia culturală şi-a asumat, cel puţin prin declaraţii, o identitate de tip *top-down*, caracteristică ţărilor latine şi spaţiului francofon, pe care o susţine, printre altele, prin programe precum „Translation and Publication Support Programme", respectiv „20 de autori" – vezi http://www.cennac.ro.

BDD-V324 © 2011 Editura Universităţii de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 11:01:03 UTC)

Citǎm ca reprezentative: *Os Romenos, Latinos do Oriente, Salazar e a Revolução em Portugal*[4] ş.a.

Relativ numeroase sunt creaţiile cu tematică lusitană apărute în limba română: Lucian Blaga, *La curţile dorului* (1938); Mihai Zamfir, *Jurnal indirect. Scrisori portugheze*, *Se înnoptează. Se lasă ceaţă* (Zamfir 2006); Teodor Baconsky, *Insula cetăţii. Jurnal parizian – 1991-1994, cu o postfaţă din Lisabona* – 2003 (Baconsky 2005), *Turn înclinat, Fragmente de arheologie profetică* (Baconsky 2007a) etc.

Între traducerile reprezentative în limba portugheză semnalăm doar Mihai Zamfir, *Uma casa dois mundos*[5], (Zamfir 2008); Teodor Baconsky, *O Poder do Cisma – Retrato do Cristianismo Europeu* (Baconsky 2007), iar ca restituire semnificativă notăm *Jurnal portughez* (Eliade 2006a, Eliade 2006b), tradus în limba portugheză la doi ani după editarea în limba română (Lisboa, Editura Guerra Paz, 2008).

2.1 *Textele publicate în spaţiul portughez. Toposuri*. Parcurgând această categorie de texte, observăm cultivarea unor ansambluri subsumate evoluţiei istorice, care vizează, în mod constant, *alteritatea* şi *unitatea*.

Dintre toate structurile imaginarului, cuplul *alteritate/ identitate* revine obsesiv, exprimând, printr-un sistem complex relaţiile instituite între *Noi* şi *Ceilalţi*. Definirea publică a sinelui comportă un pregnant caracter persuasiv având ca finalitate acceptarea noastră de către *ceilalţi*. Elementele care sunt antrenate în această strategie de identificare procedează la acumularea unor *locuri comune* inducând astfel lectorului senzaţia dezvoltării câmpului de cunoaştere şi nu a descoperirii bruşte a informaţiei.

Toposurile care contribuie substanţial la perceperea apropriată sunt: geografic, cultural, religios şi politic.

Punerea în relaţie a textelor precizate cu discursurile performate în situaţii cu un puternic caracter politic (vezi discursul rostit de Lucian Blaga[6] în Portugalia cu prilejul înmânării scrisorilor de acreditare) sau cu textele de diseminare (vezi interviul acordat de H.R. Patapievici cotidianului *Diario de Noticias* (14 martie 2007) cu prilejul deschiderii

---

[4]Traducerea în limba portugheză a fost realizată de Victor Buescu, primul lector de limba română care a predat în cadrul Facultăţii de Litere a Universităţii din Lisabona între anii 1943-1971 şi care a promovat constant cultura româna prin traduceri şi studii filologice (fragmentele citate aici au fost traduse şi publicate în *Acção*, ano III, n. 128, 30-9-1943, p. 1-4)

[5]Romanul a avut lansări succesive în Portugalia, prin ICR respectiv MAE, şi în Brazilia. Vezi: http://www.realitatea.net/traducerea-in-portugheza-a-romanului-acasa-al-lui-mihai-zamfir-va-fi-lansata-pe-8-iunie_531487.html; http://www.hotnews.ro/stiri-cultura-5785914-cartea-uma-casa-dois-mundos-mihai-zamfir-lansata-lisabona.htm; http://www.nosrevista.com.br/2009/01/23/uma-casa-dois-mundos/.

[6] Vezi Turcu 1995: 214.

BDD-V324 © 2011 Editura Universităţii de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 11:01:03 UTC)

ICR-Lisabona[7]) denotă similitudini fără echivoc în ceea ce priveşte derularea unui imaginar al alterităţii.

Toposul geografic pune în evidenţă distanţa fizică, mizând pe un joc al identităţii spirituale şi consangvine[8]. În mod constant, toposul geografic reclamă prezenţa *toposului cultural*. Ansamblul articulaţiilor acestuia se desfăşoară sub obsesia miracolului romanităţii care îl făcea pe Eliade să proiecteze o istorie a „solidarităţii latine" din secolul trecut, admirabilă ca „temă pentru un studiu de filozofia culturii!"[9].

Toposul cultural vehicula la începutul secolului absenţa traducerilor *în* şi *din* limba portugheză[10] susţinând universalitatea literaturii române[11]. Treptat, acest topos va achiziţiona experienţa lusitană a unor figuri prestigioase: astfel, Lucian Blaga amintea de prezenţa în Portugalia a lui Duiliu Zamfirescu, Mircea Eliade evidenţia personalitatea lui Blaga, iar contemporanii noştri îl invocă, fără excepţie, pe Eliade[12].

---

[7] http://www.icr.ro/lisabona/evenimente-5/horia-roman-patapievici-presedintele-institutului-cultural-roman-din-bucuresti.html#void

[8] „Urmaşi ai aceluiaşi Imperiu Universal, noi ne supunem aceloraşi idei provenind din acelaşi izvor şi le exprimăm în limbi-surori. Unite prin idealuri comune de civilizaţie, de solidaritate internaţională şi de pace, cele două ţări ale noastre dau o formă mereu concretă afinităţilor lor funciare şi tendinţelor lor similare" (Turcu 1995: 214); „portughezi şi români, popoarele latine cele mai îndepărtate unul faţă de celălalt [...] tot aşa cum Atlanticul reprezintă plămânul Portugaliei, gurile Dunării şi Marea Neagră reprezintă punctul de sprijin al României [...]" (Eliade 2006b: 220); „Portugalia este pentru România fratele de la celălalt pol al latinităţii" (H.R. Patapievici, *loc. cit*).

[9] De altfel, şi în jurnal, Eliade notase interesul manifestat de reprezentanţii clasei politice portugheze cu privire la această chestiune: „Scena de la Palat: bătrânul general Carmona, preşedintele providenţial – care, în loc de a-l împuşca pe Salazar, după obiceiul românesc, l-a făcut dictatorul Portugaliei – asculta rezemat în sabie scrisoarea lui Iuraşcu, clătinând încet din cap de câte ori auzea cuvântul «latinitate»" (Eliade 2006a: 96).

[10] „Dacă ar trebui să aleg cinci romane din opera lui Eça şi a lui Zola, n-aş şovăi deloc să aleg trei volume de Eça şi doar două de Zola. Şi totuşi, Eça este un mare scriitor necunoscut – ca şi Liviu Rebreanu…" (Eliade 2006b: 287-288) etc.

[11] Vezi pentru aceasta scriitorii români invocaţi de Eliade 2006b: 274-277. Tot astfel, vezi şi Mihai Zamfir, *Tres romances sobre a historia contemporanea*, http://coloquio.gulbenkian.pt/bib/sirius.exe/issueContentDisplay?n=33&p=89&o=p; Mihai Zamfir, *Trajectoria de um romancista – Marin Preda*, http://coloquio.gulbenkian.pt/bib/sirius.exe/issueContentDisplay?n=58&p=69&o=p; Mihai Zamfir, *Uma hipotese semantica sobre a lirismo*, http://coloquio.gulbenkian.pt/bib/sirius.exe/issueContentDisplay?n=66&p=28&o=p.

[12] Vezi Turcu 1995: 214; M. Eliade 2006b:.277; Baconsky 2007b: 67-74; H.R. Patapievici, *loc. cit.* „Mircea Eliade – care aprecia foarte mult cultura lusitană –, în mandatul său ca ataşat cultural (1941-1944), şi-a exprimat acest sentiment cu însufleţire în publicaţiile acelei perioade. […] Deschiderea ICR se face sub semnul lui Mircea Eliade, unul dintre gânditorii cei mai originali ai secolului XX…" etc.

BDD-V324 © 2011 Editura Universităţii de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 11:01:03 UTC)

Toposul religios presupune, în cadrul textelor publicate în Portugalia, discuţii distincte circumscrise regimului politic sub care acestea au fost editate. Eliade, portretizându-l pe Antonio de Oliveira Salazar[13], insista pe formarea şi evoluţia liderului portughez sub auspiciile şi valorile catolicismului sever. Poate de aici motivaţia lui Eliade de a minimaliza diferenţele de rit şi de a amplifica ideea unei *unităţi* definitorii prin reiterarea termenilor cu rezonanţe fondatoare („Roma", „Occidentul latin", „creştinătate"[14] etc.) sau prin observaţii ce ţin de mentalităţi şi cutume: „ceea ce se evidenţiază studiind de aproape viaţa religioasă a românilor este *naturaleţea* credinţei lor creştine: *anima naturaliter christiana*"[15].

Perspectiva contemporană asupra chestiunii religioase este circumscrisă de Teodor Baconsky (în *O poder do cisma. Retrato do cristianismo europeu*[16]) aceleiaşi idei, cea a *unităţii* creştine articulată pe dimensiunea coexistenţei tipologice: catolicism vs. ortodoxie. Volumul[17] angajează, în eseul care îi dă titlul, *unitatea* virtuală în sintagme seducătoare („marea reconciliere", „intensificarea contactelor dintre ortodoxie şi catolicism" etc.), fără a neglija dihotomiile multiple („ortodoxia este conservatoare şi defensivă, catolicismul este evolutiv şi ofensiv"), explicabile prin relaţiile polifaţetate, întreţinute de fiecare dintre

---

[13]Eliade va realiza în scrierile sale portugheze portrete succesive ale lui Salazar (Eliade 2006a: 96; Eliade 2006b: 7-219, 321-327 etc.).

[14]Invaziile barbare au avut totuşi o influenţă considerabilă asupra destinelor Daciei, tăindu-i relaţiile cu Occidentul latin. Cu câteva secole înainte, Roma îşi exercitase influenţa asupra acestei provincii […]; mai târziu, izolată de Roma, Dacia a căutat sprijin în cealaltă parte a imperiului, în Bizanţ, noua Romă a Orientului" (Eliade 2006b: 232); „Popor de frontieră, românii […] au intrat în istoria modernă cu o splendidă dar anihilatoare misiune: să apere civilizaţia şi creştinătatea latino-occidentală contra ameninţărilor turanico-slave." (Eliade 2006b: 240) etc.

[15] Eliade 2006b: 266.

[16]Baconsky 2001. În fapt, doar cîteva texte au fost preluate din acesta (*O poder do cisma*, *A igreja ortodoxa: Historia e preconceito*, *O cachimbo de Eliade*), celelalte fiind alese din publicistica autorului, în concordanţă deplină cu aşteptările şi orizontul lectorului portughez, interesat cu precădere de cutumele cotidiene (vezi *Ponto e pontualidade*, *Triunfo do fait divers*, dar şi *O casal: um esboço antropologico*), de valorile culturale şi de elita intelectuală (vezi *A geração em fotograma*, *Sobre os mitos*, precum şi *Cioran au o disciplina da ambiguidade*, *A querela das elites*) etc.

[17]Volumul a fost semnalat în Portugalia cu oarecare asiduitate: http://2008.rgnpress.ro/component/option,com_ab_calendar/month,02/year,2008/day,11/Itemid,1/, https://www.bertrand.pt/catalogo/detalhes_produto.php?id=85399, http://www.wook.pt/ficha/o-poder-do-cisma/a/id/200353, http://www.wook.pt/authors/detail/id/45215, www.scribd.com/Teodor-Baconsky-%C2%ABO-Poder-do-Cisma-Retrato-do-Cristianismo-Europeu%C2%BB/d/25965207, http://www.criticaliteraria.com/9727542492, http://www.icr.ro/lisabona/evenimente-5/tele-viziuni-luso-romane.html, http://www.lusorom.com/html/carti.html.

BDD-V324 © 2011 Editura Universităţii de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 11:01:03 UTC)

biserici cu societatea laică, cu politicul, conştiinţa de sine sau propriile valori. Soluţiile reconcilierii celor două biserici apostolice ar permite avantaje politice paneuropene, iar rezolvarea diferendelor şi „obligaţia de a combina elementele deja existente într-un aranjament cât mai larg profitabil" ar duce la depăşirea schismei şi, în fapt, la consolidarea democraţiei etc.

2.2 *Textele cu tematică portugheză publicate în spaţiul românesc. Toposuri.*

Revendicându-se din experienţa acumulată în spaţiul portughez prin apelul la genurile biograficului, pe linia literaturii de frontieră, textele cu tematică portugheză nu sunt încorsetate de vreo propagandă, fie ea şi involuntară. Analogia funcţionează cu prioritate în vederea descoperirii unui model: cel portughez. Contrastul şi variaţiile introduse nu mai sunt reclamate atât de o retorică a unităţii, cât de una a descensiunii autohtone.

Toposul geografic nu mai reiterează cu obstinaţie distanţele fizice cuantificate în *extremităţi continentale*. Reformulările, deşi reiau *locul comun* al distanţelor ce apropie, amintesc de geografii imaginare, egalând *Arcadia* (vezi Zamfir 2006b: 16) precum: „Când spun Portugalia, mă refer la un metaforic, o ţară în acelaşi timp apropiată şi depărtată, tărâm privilegiat, de unde România se percepe doar în contururile ei generale"[18].

Se înmulţesc descrierile citadine, punctuale, ce asamblează structuri comparative, uneori populate cu *dèjá vu*-uri de tipul: „Lisabona, oraş ondulat şi decrepit, […]. Primele impresii, un Bucureşti interbelic, între cubismul Bauhaus şi citatul parizian Art Déco. Suntem în deplină armonie cu spectrele româneşti ale locului: pe de o parte, Mircea Eliade, fost ataşat cultural (care a trăit aici aproape cinci ani), pe de alta, Carol al II-lea, fostul monarh exilat la Esturil […]. Pe stradă populaţia pare adusă de la Focşani sau de la Piteşti […] Pe stradă, portugheza se amestecă într-o rumoare familiară, ca o românească pe care o recunoşti după un zid fără să o poţi analiza"[19].

Formaţia autorilor şi implicarea acestora în viaţa culturală diversifică toposul cultural. Reprezentativul *Jurnal indirect: scrisori portugheze* este organizat în jurul unor evenimente (*EXPO '98, Carnavalul de la Rio, Fátima* sau *Porto 2001*) sau personalităţi culturale (*Amália, Eça de Queirós sau Copilul teribil, Manuel dos Santos Lima, Eduardo Lourenço, José Luís Peixoto*).

Latinitatea nu mai antrenează structurile comparative ale toposului cultural, ci asamblează concepte identitare: „Suntem tare mândri de latinitatea ortodoxiei româneşti concepută ca insulă în oceanul slav şi

[18] Zamfir 2001.
[19] Baconsky 2007a: 298.

BDD-V324 © 2011 Editura Universităţii de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 11:01:03 UTC)

metaforă a europenității [...] Problema e că viaţa noastră publică e masiv impregnată de mentalitatea slavă: adevărul ei este personal nu obiectiv ca în democraţiile occidentale”[20].

Toposul religios fixat în eseuri şi articole – unele de nişă academică, altele de popularizare – nu se îndepărtează de similitudinile formulate de Eliade: „Dintre toate popoarele occidentale, portughezii se apropie cel mai mult de hristologia ortodoxă”[21].

Toposul politic înlocuieşte personalităţile istorice cu ansambluri umane, popoare, societăţi, partide etc.: „În ochii străinului care nu a mai trecut de 10 ani, spectacolul de azi e formidabil: o renaştere, şi dincolo de ea, respectabilitatea unui efort naţional concertat […] Oricum această renaştere e admirabilă, ce spun, invidiabilă. Sunt puţini, nu au resurse […] Şi-au pierdut imperiul. Au cunoscut o lungă dictatură cu ipocriziile ei consensuale, cu naţionalismul ei butaforic, nelipsit de represiuni şi definiţii arbitrare […]. Lipiţi de ape, alungiţi într-un colţ mai curând arid al continentului, aceşti oameni au ştiut să iasă la lumină […] O poveste frumoasă, enervant de frumoasă pentru verii lor români, certăreţi, vulgari, incapabili să se adune laolaltă pentru a construi ceva, spre binele comun”[22].

Angrenat în istorie, acest topos devine manipulator al memoriei colective[23]: „Ştiu din experienţa mea portugheză că, în societăţile sufocate de sisteme totalitare, majoritatea cetăţenilor trece, aproape firesc, de la o extremă la cealaltă. Aşa s-a întâmplat cu verii noştri din partea occidentală a peninsulei iberice. După ce domnia lui Salazar s-a prăbuşit, în 1974, electoratul (debusolat de aerul democraţiei) a intrat pe dată sub magnetismul stângismului extrem. Salazar nu fusese un dictator propriu-zis, ci doar un lider autoritar, fost «salvator» al economiei, care semăna mai mult cu De Gaulle decât cu Hitler”[24].

3. *Concluzii***.** În mod constant, promovarea literaturii române în spaţiul lusitan a fost orientată spre aşteptările şi performanţele culturale ale lectorului portughez. Acest fapt a determinat impunerea unui *tipar* centrat pe vehicularea valorilor comune: *latinitate*, *romanitate*, *traduceri*, *creştinism*, *eroism* etc. Acelaşi tipar se regăseşte şi în textele cu tematică lusitană destinate lectorului român, însă valorile, deşi identificate ca fiind

---

[20] Baconsky 2007a: 238 ș.u.
[21] Baconsky 2007a: 131.
[22] Baconsky 2007a: 303.
[23]Instabilitatea economică declanşează în imaginarul colectiv incertitudini şi repoziționări arbitrare. Astfel, deloc surprinzător este faptul că Salazar „câştiga” în 2007, cu 41% din voturile exprimate, concursul organizat de postul de televiziune RTP în vederea desemnării celui mai mare portughez al tuturor timpurilor, surclasându-i pe Vasco da Gama, Luís Vaz de Camões sau Fernando Pessoa.
[24] Baconsky 2007c.

BDD-V324 © 2011 Editura Universității de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 11:01:03 UTC)

aceleaşi, au modalităţi distincte de interpretare şi contextualizare. Ele nu anulează tiparul, ci afirmă memoria transformată în tradiţie, în virtutea unei coerenţe relaţionată fenomenului de promovare secvenţială a două culturi.

Bibliografie

Baconsky 2001: Teodor BACONSKY, *Puterea schismei. Un portret al creştinismului european*, Bucureşti, Anastasia, 2001.

Baconsky 2005: Teodor BACONSKY, *Insula cetăţii. Jurnal parizian – 1991-1994, cu o postfaţă din Lisabona* – 2003, Bucureşti, Curtea-Veche, 2005.

Baconsky 2007a: Teodor BACONSKY, *Turn înclinat, Fragmente de arheologie profetică*, Bucureşti, Curtea-Veche, 2007.

Baconsky 2007b: Teodor BACONSKY, *O Poder do Cisma – Retrato do Cristianismo Europeu*, Fim de Século Editora, 2007.

Baconsky 2007c: Teodor BACONSKY, *Un referendum sănătos,* în „Dilema veche", nr. 172, 26 mai 2007.

Eliade 1942: Mircea ELIADE, *Salazar şi Revoluţia în Portugalia,* Bucureşti, Editura Gorjan, 1942.

Eliade, 1943: Mircea ELIADE, *Os Romenos, Latinos do Oriente*, Lisabona, Livraria Clássica Editora, 1943.

Eliade 2006a: Mircea ELIADE, *Jurnal portughez,* I, Bucureşti, Humanitas, 2006.

Eliade 2006b: Mircea ELIADE, *Jurnal portughez*, II, Bucureşti, Humanitas, 2006.

Eliade 2008: Mircea ELIADE, *Diario portugues*, traducere de Corneliu Popa, Editora Guarra&Paz, Lisabona, 2008.

Turcu 1995: Constantin I. TURCU, *Lucian Blaga sau fascinaţia diplomaţiei*, Bucureşti, Editura Enciclopedică, 1995.

Zamfir 2001: Mihai ZAMFIR, *Negrici*, în „România literară", 2001, nr. 49.

Zamfir 2006a: Mihai ZAMFIR, *Jurnal indirect. Scrisori portugheze*, Bucureşti, Editura ICR, 2006.

Zamfir 2006b: Mihai ZAMFIR, *Se înnoptează. Se lasă ceaţă*, Iaşi, Polirom, 2006.

Zamfir 2008: Mihai ZAMFIR, *Uma casa dois mundos*, Brasilia, Thesaurus Editora, 2008.

BDD-V324 © 2011 Editura Universităţii de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 11:01:03 UTC)